

ПОЕТ — БОРЕЦ ЗА ЧОВЕШКО ЩАСТИЕ

Стойко Божков

Има писатели, които с всеки изминал ден стават по-жизнени, все по-млади: те сякаш олицетворяват вечната младост на човечеството в безкрайните му стремежи към щастие, вечно зоват напред към нови хоризонти. Такъв вечно млад поет — воин за човешко щастие, който с пламенната си любов към хората осветлява пътя към тяхното бъдеще, е великият украински поет Тарас Шевченко, сто и петдесетгодишнината от чието рождение с особена тържественост и признателност през тази година чествува цялото трудово човечество. Прекрасното негово поетическо творчество, литнало като волна птица из дълбините на сърцето на Украйна, с неувяхваща свежест и сила днес звучи на много езици в целия свят и събужда пламенни пориви към правда и свобода у милиони хора. Името на Шевченко стои наред с имената на най-големите синове на човечеството, отдали всички богатства на своето сърце, целият пламък на своите чувства за тържеството на човека, за неговата победа над потисниците и угнетителите, за утвърждаване на любовта и братството между всички труженици.

НАРОДЕН ПОЕТ НА УКРАИНА

Голям писател може да бъде само онзи, който е посветил таланта си на своя народ, върви в предните редици на неговата борба, със собственото си сърце гори в тази борба и осветлява пътя на своите братя към върховете на човешкия прогрес. В историята на световната литература рядко се срещат писатели и поети, чийто живот и творчество да са така дълбоко и кръвно слети с историческата съдба на своя народ, както животът и поезията на Тарас Шевченко са свързани, слети с историята и съдбата на украинския народ.

Личната съдба на този изключително надарен художник е велик и героичен подвиг. Сам крепостен селянин, Шевченко изпитва върху плещите си тежката участ на милионите украински труженици, неволята и безправиято, убийствения крепостен труд и господарската безчовечност. А когато като поет разкрива правдата за тежкия народен живот, когато става изразител на величавия народен гняв срещу царя и помещиците, срещу лицемерието и тъпотата на „блюдолизците“, когато в стиховете му зазвнява суровото възмездие на народната ненавист и революционния устрем към свобода, него в продължение на десет години го държат заточен при непоносими условия в пустинната Оренбургска крепост, за

да заглушат гласът на музата му. Страдайки заедно с народа, Шевченко обаче събира в душата си неизбродната мъка на селската беднота, вековните богатства на украинската народна култура, неугасимия пламък на любовта към живота и човека, светлата вяра в утрешния ден, ненавистта и неукротимия народен гняв към мъчителите и потисниците. Това го крепи в най-тежките минути на живота му, непрестанно буди бунтовни устремни, титаническа революционна смелост и устойчивост, дълбока и неразкъсваема солидарност с народните низини, за да се възправи неговата гигантска фигура като историческа съвест на украинския народ и като велико възмездие срещу неговите врагове.

Поезията на Тарас Шевченко се ражда и развива върху основата на тази дълбока връзка с народния живот и народната традиция. Нейните високи върхове поетът завоюва обаче, когато се сродява с великите революционни задачи на своето време, с големия поток на революционния устрем на епохата. Като крепостен художник-самоук, Шевченко попада в Петурбург. Тук в неговия живот се извършват най-великите събития: сближава се с творците на голямата руска култура, с потока на голямото творчество на епохата. Усвоява достиженията на световната литература и изкуство. Мечтата за освобождението на своите братя свързва с лъха на надигащата се революционна буря в Русия. А своя творчески дух обогатява с руската революционно-демократическа мисъл, с големите постижения на руската литература и изкуство. В тази среда Шевченко получава криле и сили за полет. Вижда големите простори на човешката цивилизация. Чувствува се човек и още по-дълбоко, по човешки се вълнува сърцето му от нерадостната участ на трудовия народ. Сред най-добрите синове на братския руски народ, които мечтаят и се борят за освобождението на народите от веригите на робството и мрака, Шевченко получава братско съчувствие и помощ. Руската прогресивна общественост събира една грамадна сума и откупва от крепостничество талантливия украинец. Тя го обгражда с братска любов и уважение.

Тъкмо сега се ражда и поетическото творчество на украинския кобзар. Свързвайки съдбата си с руската прогресивна култура, той се освобождава не само от крепостна зависимост, но и духовно; той вижда правдата в живота и събира сили да се бори за нея. „Строгата украинска муза — пише той — дълго странеше от моя вкус, извратен от живота и училището, в предверието на помешчика, в хановете и градските къщи; но когато диханието на свободата възвърна на моите чувства чистотата на първите детски дни, прекарани под бедната башина стряха, тя — благодаря й — ме прегърна и приласка в чуждата страна“.

Цялата поезия на Шевченко е пропита от лъха на украинския народен живот. Личната съдба на поета и съдбата на бедните украински селяни и казаци се съединява с песните на старинните кобзари, с нежните и тъжни народни напеви. В поетическите образи и картини лъха носталгията на казака по родната страна, мъката на казашките жени, които изплакват сълзите си в очакване на своя мил от далечните походи и битки, непосилният труд, за да получи бедняка късче хляб за децата си, безизходната участ на обидената и измамена в своите първи чисти момински пориви девойка. Звучи развълнуваният разказ на кобзарите за героичното минало на Украйна, за борбата на народа срещу чужди и свои угнетители.

Цялата образна система на Шевченковата поезия е пронизана от дълбока народност, от живата ритмика на украинската народна песен.

Любовта на Шевченко към родината е дълбока и пълноводна като пролетните води на Днепър, чиста и бездънна като синьото небе на Украйна. Едва ли има друг поет, който така непосредно и така одухотворено да се отнася към родната земя, към нейната природа, както се отнася Шевченко. Какво дълбоко вълнение се съдържа в първите строфи напр. на първото, достигнало до нас произведение на поета — „Омагьосаната“ — станало любима народна песен на украинския народ:

Реве и стене Днепър в мрака,
беснее вятърът сърдит. . .¹

В тях сякаш се олицетворява историческата сила на Украйна, могъществото на украинския народ, неговата непобедимост и устойчивост.

Или да вземем друга картина на родния пейзаж из поемата „Сън“, нарисувана с изпълнена от чистота и нежност душа:

Тихичко ветрец поява,
степите светлеят,
в долините край реките
върби зеленее. . .

С каква неповторима поетическа топлина и задушеvnост в тази поема Шевченко разговаря със своята родина, как галовно се обръща към нея, каква дълбочина на чувствата изразява. И всичко е неповторимо, просто изразено, искрено и човешки разбираемо.

Ех, вдовице — Украиню,
майчице нещастна!

Или:

Ти прости, вдовице клета,
майчице любима.

Или в неговия „Завет“

Щом умра, ме погребете
нейде на могила
посред степите широки
на Украйна мила,
та скалите над водата,
Днепър и полята
да се виждат, да се чува
как реве реката.

Образът на родината е винаги одухотворен, жив, стоплен от сърдечност и галовност. Дори и картините на природата са живи, те са винаги слети с историческата съдба на родната страна, със социалната участ на народа.

През 1840 г. Шевченко публикува първата си книжка с 8 стихотворения под заглавие „Кобзар“, която става начало на новата украинска поезия. Стиховете на поета скоро започват да се преписват на ръка сред народа и да се пеят из цяла Украйна. Написани в народно-баладичен стил, тези стихове са обляхрани от голяма обич към страдащия човек, изпълнени са с тъга по изгубеното щастие, по опустошеното човешко сърце. Образите са наситени с нравствена чистота, носят благородни пориви, страдат за другите, стоически понасят сполетелите ги беди. В тяхното страдание има горда човешка красота и душевна чистота. И макар че героите често

¹ Всички цитати са по преводите на Д. Методиев Т. Г. Шевченко, Избрани произведения, т. 1 и 2, София, 1959.

завършват жизнения си път трагично, те въздействуват оптимистично със своята нравствена устойчивост и борба. Особено силни и ярки са женските образи и измежду тях — нежният образ на Катерина от едноименната поема.

Оптимизмът е характерен за цялото творчество на Шевченко. Колкото и да е дълбока трагичната съдба на героя или тъгата по изгубеното човешко щастие, поетът винаги ни извежда към една възвишена вяра в утрешния ден, към истината за вечността на човека и преходността на страданието, на условията, които го пораждат, в тържеството на жизненото начало у човека. Този оптимизъм Шевченко носи в душата си от жизнения опит на многовековните страдания на селската беднота, от преживените лични изпитания. Той се утвърждава и от революционно-демократическите му разбирания за социалната определеност на човешките беди и от съзнанието, че когато се унищожи социалното и класово неравенство, човек ще може да намери път към своето щастие.

С възмъжаването на поетическия талант на Шевченко, в поезията му все повече се въззема дълбокият глас на народното негодувание. Естетическата оценка на действителността все повече и повече се насища с класово съдържание, расте гневът на поета и неговата вяра в народните сили. В поезията му се съгъставят чувствата на гняв към класовите врагове на народа, той остро разобличава николаевска Русия. Писателят се възвисява до най-високите подстъпи на съвременната революционност. В поезията му зазвучава призивът за народна революция. Докато напр. в поемата „Сън“, той, въпреки силното изобличение, все още се стреми да внуши главно мисълта, че съществува правда, че силите на народа зреят, в „Хладен яр“ твърдо предрича:

Ще настане ден на радост,
на мъст и разплата.
Откъм Хладен яр ще тръгне
огън по земята.

за да призове в своя „Завет“ направо към народно въстание:

Погребете ме, станете,
прангите счупете
с вражи кърви свободата
щедро наръсете.

В поезията на Шевченко говори вече съвременният революционер, който дълбоко е прозрял в човешката съдба и като вожд и учител призовава братята си към непримирима битка със своите врагове.

Руският царизъм, който уби славата на Русия — Пушкин, умъртви Лермонтов, изпрати на заточение много пламенни синове на руския народ, въпреки всички строги запрещения да не се допуска да се появяват от Шевченко „възмутителни“ съчинения, не успя да сломи волята на великия син на Украйна. Той непрестанно скришом пише и все по-ярка и остра става неговата поезия. Макар и на заточение, за него се интересува цяла прогресивна Русия. Украинският народ вече е виждал в поезията му своя гениален поет, който възвисява украинската литература до световните достижения на човешкия поетичен гений. Великият гняв и протест на Шевченко се слива с мощната революционна вълна, начело на която стоят Чернишевски, Некрасов, Добролюбов. Той приживе навлиза в „семеяството велико, свободно и ново“, което го приема като велик революционер и поет.

Превърнал всеки трепет на своето сърце в отглас на народния живот, на народната борба и надежда, Шевченко създава от своя талант едно от най-мощните оръдия на революционния кипеж и на хуманистическите стремежи на своето съвремие. И не само на своето съвремие, и не само на своя народ, а на цялото човечество и на всички поколения, които ще търсят и воюват за своето щастие.

ВЕЛИК ПРИМЕР ЗА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Когато Шевченко пръв от писателите на епохата поставя в художествената литература с такова голяма безстрашие и силен глас жизнените въпроси на народната селска революция, така горещо защитава човека от посегателството на експлоататорите и тираните и призовава към непримирима борба в името на една висока революционна хуманност, той прави нови естетически открития не само за своя народ, но за цялото човечество, обогатява съвременната му литература като новатор. С това той навлиза и в световната поезия и оказва силно влияние върху художественото развитие на много близки народи.

Творчеството на Шевченко е играло особено голяма роля в развитието на българската литература. То е оказало въздействие и за революционното възпитание на нашия народ. Наред с поезията на Пушкин, Лермонтов и Некрасов то е облѫхвало с вдъхновение и творческо дръзновение още първите български поети от средата на миналия век, подпомагало е техните все още неукрепнали поетически пориви. Най-ярко тази благородна роля на Шевченко е изразена в приветствието на група български писатели до Съюза на съветските писатели през 1939 г., когато се чувствава 125-годишнината от рождението на поета: „Частича от огъня, бушуващ в поезията на Шевченко, — се казва там — премина в кръвта и плътта на нашия народ още в епохата на неговата националноосвободителна борба.“

В средата на миналия век съдбата на украинския и българския народ е особено близка. Тежката им участ под непосилния феодален гнет и под произвола на императора и султана е пораждала еднакви революционни стремежи и борби. Вековните културни връзки между народите-братя са оставяли отпечатък на особена близост и в техните духовни стремежи. А местоположението на Украйна в Русия е способствувало българската младеж да осъществява връзката си с прогресивната руска обществена мисъл, с руската култура и литература преди всичко чрез нейните земи. Одеса и Киев, Николаев и Харков са местата, гдето най-много български младежи получават образование и стимули за служене на своя народ. Няма да бъде пресилено, ако кажем, че Украйна е люлката на новата българска литература, тъй като тук започва или протича дейността на Априлов и Раковски, на Найдено Геров и Добри Чинтулов, на Васил Друмев и Никола Козлев; тук за пръв път се сроди с музата си Христо Ботев, а по-късно Вазов писа „Под игото“. Колко още много скъпи нам имена можем да свържем с тази братска страна, като Д. Благоев, Г. Киров, Алеко Константинов, Г. П. Стаматов, М. Дринов и др.

Еднаквата съдба на двата братски народа е пораждала общи естетически идеали, общи поетически трепети са се зараждали в душите на надарените им синове. А когато се появява и възвисява могъщата фигура на Шевченко, тя намира в тези души най-непосредствен отклик, възторжен прием и възможност за въздействие. Поезията на украинския кобзар е засилвала революционния устрем на младежките сърца, разпалвала

е любовта към народа, дълбоко съчувствие за неговите беди, гняв и протест срещу враговете му, уважение и гордост за героичната съпротива, укрепвала е вярата в утрешния ден.

Изминаха се сто години, откакто за пръв път прозвучава на български език творба на Шевченко: през 1863 г. Райко Жинзифов публикува в книгата си „Новобългарска сбирка“ (издадена в Москва) преводите на шест творби на поета. През това столетие много наши видни поети превеждат и публикуват стихотворения на Шевченко. По-цялостна представа обаче за великия украински поет народът ни има възможност да добие едва след като през 1959 г. излязоха в превод на Д. Методиев два тома избрани негови произведения. Не само по пълнота, но и по съответствието им с духа и формата на оригинала, преводите на Д. Методиев по достойнство представят дълбоко народната и по съдържание и по форма поезия на Шевченко.

През последните няколко години украинското и българското литературознание направи много за проучване значението на Шевченко за българската литература. Бяха издирени и научно осветлени всички преводи на Шевченко на български език. Изследвани бяха връзките на творчеството на редица наши писатели с поезията на великия кобзар, като особено внимание се обърна на първите български поети (Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Р. Жинзифов и др.). Бяха направени ценни общи изводи за идейно-творческото израстване на някои от тези поети под въздействието на Шевченко. Анализирани бяха досегашните литературно-критически оценки на творчеството му от позициите на съвременното марксистическо литературознание. Особено значение имат изследванията на съветските литературоведи проф. Е. П. Кирилюк, О. В. Шпилъова, О. Охрименко, В. И. Злиднев, в които с голяма любов и уважение към българската литература и култура са показани богатите нейни творчески достижения, породили се в тясна връзка с благодворното влияние на Шевченко.

В нашето литературознание към старите изследвания на И. Д. Шишманов, Ст. Чилингиров, Д. Шелудко и др. се прибавиха нови, които от съвременни научни позиции осветляват проблемите: А. Величков, С. Русакиев, П. Атанасов и др.

И все пак, струва ни се, че у нас все още не е направено всичко, за да се разкрие напълно и осветли научно онова място, което украинският поет заема в българската литература и култура. Да вземем два момента от това развитие:

Много неща са вече изяснени във връзка с отношението на Л. Каравелов към Шевченко, както и за влиянието на творчеството на последния върху поезията му. Посочени са както конкретните тематични, така и стиловите и художествени паралели между двамата творци. Но известно е, че все още се води спор за идеологическите позиции на Каравелов, особено в периода на престоя му в Русия. Някои автори се стремят да докажат, че главноното, определящото в мирогледа на Каравелов е славянофилството, че влиянието на революционно-демократическата идеология върху младия българин било незначително (М. Димитров и др.). Подобен спор се е водил и продължава да се води и около Шевченко, като украинските панове и украинските буржоазни националисти се опитват да измъкнат революционното жило на неговата поезия. Тези възгледи за Шевченко обаче не се поддържат от народа, който още приживе издига поета като знаме на своята свещена борба и продължава да го носи към върховете

на комунизма. Науката без никакви резерви поставя Шевченко сред най-видните революционни дейци на епохата.

Както е известно, украинското революционно движение беше трън в очите на славянофилите. То рушеше устоите на техните стремежи да укрепят трона на царя и да сплотят около него всички славянски народи, т. е. да увековечат тяхното робство. В този свой стремеж те се опитват да се опрат и на някои пански среди в Украйна. Но сам Шевченко разобличи тези среди със злъчна и убийствена сатира и не се поддаде на нито едно тяхно внушение за „разкаianie“ пред двореца. За тях изрече с такава категоричност думите „Мъча се, но не се разкайвам!“

И ето Каравелов още в първите години на своето учене в Москва свършено определено се ориентира към прогресивните сили на украинския народ и към Шевченко. И то не само по поетически съображения, по поетическо влечение, а идеологически, политически.

Още в 1862 г. Каравелов в своята забележителна статия против славянофилския орган в. „Ден“ („По поводу славянского отдела газеты „День“) препоръчва движението за славянска солидарност да възприеме „направлението“, „духа“ на „нелицемерната, без задни мисли, любов към народа“, ясно определени от „съвременният украински поет в думите, отправени към Шафарика“. А две години по-късно, критикувайки Жиизифовите преводи на Шевченкови творби, Каравелов пише следните бележити мисли: „Да четем, да изучаваме и даже да превеждаме стихотворенията на Шевченка — ние мислим, че нищо не може да бъде по-добро от това, но имаме въпрос, що ще да излезе от това? В историята на литературата има правило, че да превежда човек някое съчинение, то трябва по-напред да го проникне, трябва да го изучи и премели в главата си, но даже и това правило не може да се отнесе към Шевченка. За да изучиш и проникнеш Шевченковите съчинения никак не може: а да го разбереш трябва изпърво да живееш, да претрадаш това, што е преживял и претрадал Шевченко. С една дума да кажа, трябва всяко Шевченкова песен да бъде история на една част от твоя живот, трябва да порастеш колкото Шевченко.“ Тази мисъл на Каравелов има изключително значение за определяне на неговите общо идеологически и политически позиции, както и за определяне на естетическия му идеал. Очевидно е, че когато царските жандарми гледат да заглушат гласа на великия син на революционна Украйна, да затворят достъпа на неговата правда до народа, Каравелов високо заявява, че „нищо не може да бъде по-добро“ от това да се чете, изучава и превежда Шевченко. А в мисълта как може да се разбере истински поетическата сила на Шевченковата поезия, Каравелов демонстрира колко дълбоко е усвоил една от основните черти на материалистическата естетическа теория на Чернишевски, а именно, че понятието за красота се намира в пряка зависимост от условията на живота на различните обществени класи.

Като свържем това изказване за Шевченко и с други оценки на Каравелов за него, с други изразени отношения към Украйна и украинското освободително движение, с тясната му дружба с големия приятел на украинския народ Призов и някои други факти, можем да направим извод, че по същество още от първите години на своето пребиваване в Москва Каравелов се ориентирал правилно идеологически и политически и че в случая Шевченко и шевченковското „направление“, „дух“ са играли първостепенна роля в неговия живот и творческо израстване.

Тръгнем ли от това положение, много неща от художественото творчество на писателя и революционера Каравелов ще ни бъдат по-ясни. Най-важно — ще разберем революционната насоченост на творчеството му, неговата социална сатира и големият му патриотизъм.

Вторият важен момент на съприкосновение на нашата литература със Шевченко е чествването на 125-та годишнина от неговото рождение през 1939 г. Нашият народ видя тогава отново и по-пълно големия образ на поета и по новому зазвучаха неговите песни. В навечерието на новата война, в условията на свиреп фашистки терор и националистическо настъпление чествването на Шевченко послужи за сплотяване на писателските сили у нас на демократически позиции, за вдъхване на шевченковска устойчивост срещу тиранията и на шевченковска вяра в светлия утрешен ден. Шевченко слюти силите за защита на славянската култура, на възрожденските и на революционните традиции на народа. Популяризирането на творчеството на поета, чествването му, декламирането на негови творби, даде повод да се разгаря старата любов към Русия и новата преданост и вяра в Съветския съюз.

Шевченко отново бе велик пример за служене на правдата, борец за човешко щастие, безкомпромисен изразител на народния гняв към експлоататорите. Българските писатели по шевченковски се учеха да бъдат верни на своя народ, да ненавиждат неговите врагове, да се борят.

Шевченко спомагаше за укрепване позициите на реализма, за висока идейност на литературата.

Големият пример на човека-борец и на поета-човек и днес е все така привлекателен и със своето поетическо новаторство, и със своето голямо сърце, събрало човешката горест и човешката вяра, пример — по думите на М. Горки — който сочи на всички поети „как трябва да се възприема и чувства народния живот“.